

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΓΑΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ" Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΟΜΙΛΙΕΣ ΜΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ

Στόν κ. ΑΓΓ. ΤΕΡΖΑΚΗ πού μου έδωσε τήν «άφορμή» όχι όμως μόνο σάν έπιστροφή μιάς όφειλής· προπάντων μέ φίλια κι' άγάπη γιά τό έργο του.

— «Διάβασε αυτό τό βιβλίο», μου εΐπε κάποτε κάποιος σ'αυτό όποίου τή γνώμη έχω έμπιστοσύνη, «έχει σπάνια πνοή».

Διάβασα αυτό τό βιβλίο· τήν πνοή του δέν μπόρεσα καθόλου νά τήν αισθανθώ. Έμεινα άπαθής κι' άδιάφορη.

Κάποτε άλλοτε είχα παρακολουθήσει στό θέατρο τό έργο ενός συγγραφέα πού πρώτη φορά τόν γνώριζα. Άπό τήν πρώτη σκηνή είχα τήν έντύπωση μιάς άποκάλυψης. Κάτι διαπεραστικό και μεθυστικό διαχύθηκε μέσα μου. Έφυγα από τήν παράσταση μέ τό συναίσθημα ευεξίας μέ τό όποίο πάντα μάς άναφτερώνει ή παρουσία τής ποιήσης.

Είχα άκούσει μιά φωνή έξαίρετης ποιότητας. Ένιωθα τόν έαυτό μου πολύ έλαφρό· πολλά καθημερινά βάρη είχαν άποτιναχθεί από μέσα μου. Κι' άλλοι είχαν άποκομίσει τήν ίδια διάθεση: άγάπη γιά τό έργο και μαζί· και κάτι σάν εύγνωμοσύνη γιατί τούς είχε άπομακρύνει, άποσπάσει από τή ρουτίνα, από τίς έννοιες, από τή μονοτονία, από τά βάσανα, ή από τήν πλήξη. Όλη τή βραδιά κυριάρχησε στή συντροφιά τό λεπτό και διακριτικό αλλά κι' άδιακόμεντο κι' άνίσκιωτο κείνο κέφι πού άναβλύζει όταν ή χαρά δέν άπορρέει από συγκεκριμένα και θετική αίτία αλλά μόνο από τό θάμπωμα πού προκαλεί ή ένατένιση τής όμορφιάς. Αισθανόμαστε σάν έξαυλωμένοι, οί ψυχές μας τραγουδούσαν.

Τό άλλο πρωΐ συνάντησα έναν συνάδερφο τόν όποίο ιδιαίτερα έχτιμώ, στή γνώμη του όποίου άναγνώρισα συχνά και τή μόρφωση και καλλιέργειά του, και τό έμφυτο όξύτατο αισθητήριό του. Έπειδή πάντα μάς άρέσει όταν οί έντυπώσεις μας είναι ζωηρές και τά αισθήματά μας σφοδρά νά μιλούμε γι' αυτά μέ τούς άλλους, νά τά έντεινόμε άκόμα καθώς θά ένισχυθούν από τήν ενεργητική συμμετοχή των άλλων, τόν πλησίασα μέ τή βεβαιότητα ότι δέν μπορούσε παρά νά έχει συνεπαρθεί κι' αυτός από τήν ίδια μαζί μου έξαρση· ούτε στιγμή δέν μέ διαπέρασε και ή άμφιβολία ότι είταν δυνατό

νά μην είναι συντονισμένος. Κ' έντούτοις μόλις άρχισα νά του λέω: «Τί έξαίσιο, τί άριστουργηματικό, τό έργο πού είδαμε χθές» μέ διέκοψε: «Φυσικά κοροϊδεύετε. Είναι ένα από τά πιο άνούσια κι' άνόητα κατασκευάσματα πού έχουν ποτέ παρουσιασθεί στή σκηνή». Έμεινα άναυδη. Κι' αυτός όταν άντελήφθηκε ότι δέν άστειευόμουνα, ότι μιλούσα σοβαρά, ότι τό έργο πού είχαμε δει τήν παραμονή και πού σ' αυτόν δέν είχε προκαλέσει παρά αντίρρησης έμένα μέ είχε πραγματικά μαγέψει, μέ κύτταγε μέ τήν ίδια άπορία όπως έγώ αυτόν. Άμέσως διαισθάνθηκα ότι κι' αυτός όπως έγώ, έπειδή είμαστε πολύ συνειθισμένοι νά μην προσκολλούμαστε στις λεπτομέρειες, δέν σταματούσαμε στήν ειδική μας διαφωνία, δέν είχαμε καμιά διάθεση ν' άρχίσουμε ν' αναλύομε τό έργο γιά νά προβάλλομε έγώ τά προσόντα του και κείνος τά έλαττώματά του και νά πείσομε ό ένας τόν άλλο ότι σφάλλαμε. Ξέραμε ότι θά ματαιοπονούσαμε. Υπήρχε κάτι άστάθμητο τό όποίο είχε προκαλέσει τή δική του δυσφορία και τή δική μου έξαρση και τό όποίο δέν θά κατορθώναμε, όσο κι αν προσπαθούσαμε, νά έξηγήσομε, νά μεταδώσομε ό ένας στόν άλλο. Αυτόματα προσπεράσαμε τό ιδιαίτερο περιστατικό· κι' ός μη δώσαμε άμέσως έκφραση στό πρόβλημα πού είχε όρθωθεί μπροστά μας, νιώσαμε ότι γενικεύαμε τό ζήτημα, κι' ότι τό ζήτημα αυτό άξιζε νά συγκεντρώσει τήν προσοχή και τό ένδιαφέρον μας.

Πώς δύο άνθρωποι πού χωρίς νά είναι, φυσικά, όμοιοι και ταυτισμένοι, έχουν όπωσδήποτε άνάλογες κατανοητικές ίκανότητες, ψυχική και πνευματική συγγένεια, ίδια περίπου μόρφωση, δέχονται έξαφνα ένα έργο μ' έναν τρόπο κατηγορηματικά διάφορο, βασικά αντίθετο; Νά υποθέσομε ότι τήν προηγούμενη βραδιά κάτι είχε συμβεί στόν καθένα, πού είτε τό είχαμε συνειδητοποιήσει, είτε δέν μπορούσαμε ούτε νά υποπτευθούμε τήν επίδρασή του, είχε κάνει έμένα

έξαιρετικά ευδιάθετη και δεχτική και εκείνον δύσθυμο και κουμπωμένο; Ή πρώτη μου τάση εΐταν φυσικά με άγανάχτηση και με περιφρόνηση, κατηγορηματικά, να αποκρούσω την εξήγηση αυτή που αυτόματα πρόβαλε στο νοῦ μου. Οί ένθουσιασμοί ή οί αντίδρασεις τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων δέν ταυτίζονται μ' ἓνα ἀπλό «μ' ἀρέσει» ή «δέν μ' ἀρέσει». Οί πνευματικοί ἀνθρώποι κι' ὅταν ἀκόμα δέν τὸ ἐπιδιώκουν, κι' ὅταν ἀκόμα δέν πρόκειται νά κάνουν ὅποιονδήποτε λόγο γιά ἓνα ἔργο, ἀπό ἔξη πού και τοὺς εΐναι, και τοὺς ἔγινε ἐνστικτο, δικαιολογοῦν κι' ἀναλύουν, τουλάχιστο στὸν ἑαυτό τους, τίς ἐντυπώσεις τους. "Όταν προβληθεῖ μιὰ συζήτηση εΐναι πιὰ ἐντελῶς ἀδύνατο νά μὴν ὑποβάλουν τίς γνώμες τους σέ ἔλεγχο. "Αν ὁ συνομιλητής μου και ἐγὼ εΐχαμε τὴν προηγούμενη βραδιά ἐκεῖνος ἓναν ἔστω κ' ἐλαφρὸ πονοκέφαλο, πονόδοντο, ή πονοστόμαχο, μιὰ ὁποιαδήποτε κακοδιαθεσία ή στεναχώρια, και ἐγὼ ἰδιαίτερο κέφι πού θά εΐχε προκληθεῖ ἀπό αἰτία ἄσχετη μέ τὴν παράσταση, ἐκείνη τὴ στιγμή δέν μπορεῖ παρά νά τὸ ξέραμε· και μόλις θά τὸ ἀντιλαμβανόμαστε θά αἰσθανόμαστε τὴν ὑποχρέωση, θά αἰσθανόμαστε ὅτι στοιχειώδης εὐσυνειδησία μᾶς ἐπιβάλλει νά ξαναπαῖμε στὸ θεατρο και νά ξαναπαρκολουθήσομε τὴν παράσταση μέ διάθεση κανονική. Δέν εΐμουν ὁμως βέβαιη ὅτι κι' ἂν ξανάβλεπα τὸ ἔργο θά ἐξασκοῦσε ἐπάνω μου τὴν ἴδια γοητεία; "Όχι, δέν εΐμαστε ἔρμια και ὄργανα μιᾶς στιγμῆς παροδικῆς και τυχαίας.

"Αλλῶστε κι' ἄλλοι ἀνθρωποι πού εΐχαν ἀκούσει τὴν ἀρχική διαφωνία και εΐχαν προσελκυσθεῖ ἀπ' αὐτὴν χωρὶς νά ὑποπτευθοῦν ὅτι αὐτὴ δέν εΐταν παρά ἓνα ἐπεισόδιο, ἄρχισαν νά ἀναπτύσσουν γύρω ἀπό τὸ συγκεκριμένο θέμα τίς ἀπόψεις τους. Μερικοί κατηγοροῦσαν δριμύτατα τὸ ἔργο, ἄλλοι εΐχαν συνεπαρθεῖ ἀπ' αὐτό. Και κενόνας ἀπό τοὺς συζητητὰς δέν εΐταν ἀναρμόδιος νά ἔχει ἔγκυρη γνώμη, δέν εΐταν κάποιος πού εἰσχώρησε διαβατικά και τυχαία στὴν περιοχή τοῦ λογοτεχνικοῦ κόσμου. Εΐσαν ὅλοι ἀνθρωποι πού εΐχαν περίπου τὰ ἴδια ἐφόδια, τὴν ἴδια πνευματικότητα, μόρφωση και πείρα, πού ή δουλειά τους εΐταν ν' ἀσχολοῦνται μέ τὴ λογοτεχνική παραγωγή, μέ τὰ καλλιτεχνικά ζητήματα. Εΐσαν ὅλοι εἰδικοί, εΐσαν ὅλοι λογοτέχνες. Κ' ἐν τούτοις εΐχαν σχηματίσει γιά τὸ ἴδιο ἔργο ἀντιλήψεις ἀντιφατικότερες. Και καθένας ὑποστήριζε τὴν ἀποψή του μέ ἐπιχειρήματα πού και ἀλληλοσυγκρούονταν και εΐσαν ὄλα οὐσιαστικά και πειστικά.

Ή πληθώρα και ή σοβαρότητα τῶν συζητητῶν ἀπέκλειε ὀλοένα περισσότερο νά ἔχει συμβεῖ ἀκριβῶς τὴν παραμονή, ἔστω και στὸ ὑποσυνείδητο τοῦ καθενός, ἓνα περιστατικό τόσο ἐξαιρετικό ὥστε νά ἔχουν ἐπηρεασθεῖ τὰ προσληπτικά του μόρια. Ὡ-

στόσο ή σκέψη μου σάν παράδοξα γαντζωμένη ὀλοένα ἐπέστρεφε στὴν ἐξήγηση πού ἀρχικά τὴν εΐχα θεωρήσει ἀνάξια νά με συγκρατήσσει, τριγυρνοῦσε γύρω της. Μήπως μού εΐχε φανεῖ ἀπαράδεκτη μόνο γιὰ τί μού εΐχε πρωτοπαρουσιασθεῖ πολὺ περιορισμένη σέ χρόνο, πολὺ ἐξαρτημένη ἀπό ἓνα συγκεκριμένο γεγονός, ἀπό ἓνα ἀτομικό παροδικὸ κέφι;

Μήπως δέν ἔχομε συχνὰ παρατηρήσει ὅτι και μεῖς οί ἴδιοι ἅμα γυρνοῦμε σ' ἓνα βιβλίο, σ' ἓνα λογοτεχνικό κείμενο, ὄχι βέβαια σέ σύντομο χρονικό διάστημα, μά ὕστερα ἀπό καιρό, τὸ ἀτενίζομε συχνὰ μ' ἓναν τρόπο ἐντελῶς διάφορο ἀπό κείνο τῆς ἀλλοτινῆς μᾶς γνωριμιᾶς μαζί του; "Αλλες, ἀκόμα κι' ἀντιφατικές κι' ἀντίθετες ἐντυπώσεις, προκαλοῦνται μέσα μᾶς· κάτι πού μᾶς εΐχε διεγείρει μᾶς ἀφήνει νωθρούς· ή τὸ ἀντίθετο· ἓνα βιβλίο πού δέν τὸ εΐχαμε ξεχωρίσει μᾶς ἀποκαλύπτει ἓνα πλούσιο περιεχόμενο, μᾶς φανερώνεται ἄγνωστο και πρωτότυπο. Κάποτε συγκινούμαστε κάθε φορά, ἄλλ' οί συγκινήσεις μᾶς ἔχουν κάθε φορά ἄλλη ποιότητα, κι' ἀκόμα κι' ἄλλη ὕψη. "Αλλες, ἄσχετες ἀναμεταξύ τους προοπτικές ἀνοίγονται μπροστά στὴ σκέψη μᾶς. Κάποτε ἀνακαλύπτομε σ' ἓνα βιβλίο ἀπόψεις πού οὔτε τίς εΐχαμε ὑποπτευθεῖ, κι' ἄλλοτε κάτι πού μᾶς εΐχε σαγηνέψει ή κεντήσει δέν μπορούμε ὄσο κι' ἂν ψάχνομε νά τὸ ξαναβροῦμε. Οί σημερινές μᾶς γνώμες συχνὰ δέν εΐναι οὔτε οί χθεσινές, οὔτε οί αὐριανές.

Δέν μᾶς γίνονται ξένα ἀκόμα και τὰ δικά μᾶς ἔργα; Κάθε λογοτέχνης θά ἔχει κάποτε αἰσθανθεῖ ἅμα ξαναέσκυψε σέ παλιά του κείμενα, μέ τὴν προσδοκία ὅτι θ' ἀναδυθοῦν ἀπ' αὐτὰ χυμοί κι' ἀρώματα, ν' ἀνεβαίνει ἀπό τίς σελίδες τους και νά τὸν μπατοῖζει ἓνα πικρότατο συναίσθημα ἀηδίας. "Όχι μόνο δέν ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό του, δέν τὸν θυμάται και δέν τὸν κατανοεῖ πιὰ, ἄλλ' ἀπορεῖ κι' ἀγαναχτεῖ πῶς εΐναι δυνατό νά εΐταν τόσο ἀνόητος, τόσο ἡλίθιος, και τόσο ἀδέξιος, τόσο ἀκαλαίσθητος στίς διατυπώσεις του. Ντροπὴ τὸν πλημμυρίζει. Οἰχτεῖρει και συχαίνεται τὸν παλιὸ ἑαυτό του. Θά ήθελε νά μπορούσε νά καταστρέψει, νά σχίσει, νά σβύσει, νά ἐξαφανίσει ὄλα αὐτὰ τὰ τεκμήρια τῆς μειονεχτικότητάς του. Καταλαμβάνεται ἀπό ἀμφιβολίες κι' ἀπόγνωση... Ἀποφασίζει νά παραιτήσσει ὀριστικά τὴν πέννα του και μόνον ή μέθη πού τὸν συνεπαίρνει τὴ μυστική ὄρα τῆς δημιουργίας, ή μέθη πού εΐναι συνυφασμένη μέ τὸ εΐναι του, κι' ἀνάγκη τοῦ εΐναι του, κι' αὐτόματα διαχύνει μέσα του τὴν ἡδονική ἐξαψή της, θά τὸν παρασύρει και πάλι νά καταπιασθεῖ μέ τὸ ἔργο του. Ὁ Καβάφης ἔφθασε στὸ σημείο νά μεταβάλλει τὴν ὑπογραφή του ὥστε νά γίνεῖ ἔκδηλο ὅτι ὁ ἴδιος ἀποκήρυχνε τ' ἀλλοτινὰ του στιχουργήματα, δέν τ' ἀναγνώριζε, ὡ-

στε ἕνας ἀναγνώστης νὰ μπορεῖ νὰ φαντασθεῖ ὅτι τὰ ἀμαρτωλά αὐτὰ ποιήματα δὲν τὰ ἔγραψε αὐτὸς ἀλλ' ἕνας ἄλλος Καβάφης ἄγνωστος κι' ἀσήμαντος.

* *

Λέμε : «ἀλλάζομε». "Ω ! βέβαια ἀλλάζομε. Γιά μῆνες, κάποτε καὶ γιὰ χρόνια, ἕνα πρόσωπο μᾶς μαγνητίζει ὀλοκλήρους. Γίνεται ὁ σκοπὸς τῆς ὑπαρξῆς μας. Ἡ κάθε μας σκέψη, ἡ κάθε μας ἐνέργεια ἐπηρεάζονται ἀπ' αὐτό, ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτό, ἀποβλέπουν σ' αὐτό. "Αν ὑποστῆ μιά ὀποιαδήποτε ἀμυχή, θὰ πληγωθεῖ ἡ δική μας σάρκα. Εἴμαστε ἀρρηχτὰ δεμένοι μαζί του· τὸ ἀγαποῦμε ἢ τὸ μισοῦμε· εἴμαστε ἐρωτευμένοι. Κ' ἔπειτα χωρίζομε, στὴν ἀρχὴ ὑποφέρομε· ἴσως· ἂν δὲν κορέσθηκε κι' ὄλας ἡ ἐρωτικὴ μας ἐπιθυμία ἢ ὀποία εἶναι πολὺ πιθανὸ αὐτὴ καὶ μόνη νὰ προκάλεσε τὸν ἐρωτὰ μας, αὐτὴ καὶ μόνη νὰ ξεχώρισε ἕνα διαβάτη καὶ νὰ μὴ γεννήθηκε τὴν ὥρα τῆς τυχαίας συνάντησης. Πάντως ἀργότερα θὰ πληροφορηθοῦμε ὅτι τὸ ἄλλοτε λατρεμένο αὐτὸ πρόσωπο φημίσθηκε, δοξάσθηκε, ἢ πέθανε, καὶ τὸ πιὸ συχνὰ θ' ἀντιληφθοῦμε μ' ἀπορία ὅτι μέσα μας κανένα μῦθο δὲν τaráχθηκε, οὔτε σκίρτησε. Δὲν ἐνδιαφερθήκαμε περισσότερο παρὰ ἂν εἶχαμε ἀκούσει μιά ὀποιαδήποτε κοινὴ εἶδηση. Ἐκεῖνος ποὺ μᾶς εἶταν ἄλλοτε ἀπαραίτητος σὰν τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέομε, ποὺ εἶχαμε θεωρήσει ὅτι χωρὶς τὴν παρουσία του θὰ αἰσθανόμαστε ἐγκαταλειμένοι στὴν ἔρημο, ἔγινε γιὰ μᾶς ἕνας ξένος. Μαζί του μᾶς ἔγινε ξένος ὁ χθεσινὸς ἑαυτὸς μας.

Τίποτε δὲν προκαλεῖ περισσότερο τὸ δέος μου ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀστάθεια καὶ ροϊκότητα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἕνας ἄνθρωπος. Ἐνα στοιχεῖο ἐξωτερικὸ, ἀνεξάρτητο ἀπὸ μᾶς, ὁ χρόνος, συνυφαίνεται μὲ τὴν προσωπικότητά μας καὶ καταλήγει ν' ἀποτελεῖ σὰν τὰ χρωματῶσμά ποὺ ἀρχικὰ τὴ σχηματίσανε, ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια συστατικά της.

Συχνὰ ἀναλογίζομαι τὸν μῦθο τοῦ Λαζάρου. Τὸν διαμόρφωσε ἡ ἀσίγαστη, ἡ ἀπεγνωσμένη ἐπιθυμία τῆς ἀθανασίας. Δὲν θὰ νικήσει ἐπὶ τέλους κάποιος τὸν Χάρο στὰ μαρμαρένια ἀλώνια; Τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα ὅτι τὸ θαῦμα πραγματοποιήθηκε, κι' ἔτσι μπορεῖ καὶ νὰ ἐπαναληφθεῖ, τὸ ἔφερε ὁ Λάζαρος. Ἄλλ' ὁ πάντα σοφὸς μῦθος προσθέτει : «Τὰ μάτια τοῦ Λαζάρου εἶσαν πιά γιάλινα». Πῶς μπορούσαν νὰ εἶσαν ἀλλοιώτικα, πῶς μπορούσαν νὰ εἶναι ἐκφραστικά μιά ποὺ ὁ Λάζαρος εἶχε χάσει τὸ ἀνθρώπινο Ἐγὼ του;

Ἀπ' ὄλους τοὺς μῦθους ποὺ ἔχει διαπλάσει ἡ φαντασία καὶ ἡ ἐλπίδα ὁ μῦθος τοῦ Λαζάρου εἶναι ὁ πιὸ οὐτοπιστικός.

Στὸ πένθιμο σπῆτι ὄσοι ἀγάπησαν τὸν νεκρὸ τὸν καλοῦν μὲ λυγμοὺς καὶ οἰμωγές

νὰ ἐπανέρθει. Στὸ βάθος τῆς καρδιάς τους πάντα προσδοκοῦν, πάντα ὄνειροπολοῦν τὴν ἀνάστασή του, ἀλλὰ σύγχρονα, κι' ἂν ἀκόμα δὲν τὸ συνειδητοποιοῦν, μαντεύουν ὅτι αὐτὸς ὁ γυρισμὸς δὲν θὰ τοὺς ἔδινε τὴ χαρὰ ποὺ περιμένουν ἀπ' αὐτόν. "Αν γίνονταν τὸ θαῦμα κι' ὁ νεκρὸς ξαναπαρουσιαζότανε πῶς ἡ προσωπικότητά αὐτὴ ποὺ ἔμεινε ἀναλλοίωτη, ποὺ δὲν ἐξελίχθηκε μαζί μὲ τὶς ἄλλες, κι' ἂν ἀκόμα δὲν ἔφερνε μαζί της καμιά ἀνάμνηση ἀπὸ τὸν τάφο, θὰ ξαναἐπαιρνε ὀμαλὰ τὴ θέση τῆς ἀνάμεσα στοὺς ζωντανούς; Καὶ ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἠθελαν τὸ περισσότερο νὰ χαροῦν τὴν ἐπιστροφή του, ὄσο κι' ἂν δὲν θὰ τὸ παραδέχονταν, θὰ τὸν αἰσθάνονταν σὰν ἕναν παρτίσαχτο, σὰν ἕνα πλάσμα μὲ ἄλλη ὄντοτητα ἀπὸ τὴ δική τους, καὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τὸν πλησιάσουν, νὰ ἀφομοιωθοῦν, νὰ συνεννοηθοῦν μαζί του. Ἡ στασιμότητα ποὺ φέρνει ὁ θάνατος εἶναι γιὰ τοὺς ζωντανούς ἀσύλληπτη. Χάσμα χωρὶς γέφυρες χωρίζει τὶς δυὸ δχθες.

"Αν δὲν μπόρεσα ποτὲ νὰ πιστέψω στὴν ἐπιβίωση, ἂν ἡ δυνατότητα μᾶς ἄλλης ζωῆς, ἡ δυνατότητα νὰ διαψευσθεῖ ὁ φόβος τῆς ἐκμηδένισης μου φάνηκε πάντα χιμαιρική, εἶναι προπάντων γιὰτὴν ἰστορικότητα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι κάτι τὸ σταθερὸ, τὸ ἄρτιο, τὸ ὀλοκληρωμένο. "Όταν πρόκειται γιὰ τὴ δική μου ἐπιβίωση δὲν μ' ἐνδιαφέρει νὰ συνεχίσει τὴ ζωὴ κάποιος ποὺ δὲν θὰ εἶναι ὁ ἑαυτὸς μου. Κι' ὁ συνεχιστὴς θὰ εἶταν ἀναγκαστικὰ κάποιος ἄλλος. Γιατί ποιὸς εἶναι ὁ ἑαυτὸς μου; Ἡ πιὸ συμβατικὴ μου μορφή, ἐκεῖνη ποὺ γνωρίζουν οἱ ἄλλοι, καὶ ποιοὶ ἄλλοι; — καθέννας σχηματίζει γιὰ μᾶς μιά εἰκόνα μὲ διαφορετικὲς τουλάχιστον ἀποχρώσεις — ἢ ἐκεῖνη ποὺ ἀκόμα καὶ ἐγὼ καθὼς συνήθισα νὰ φορῶ γιὰ τοὺς ἄλλους μάσκα μόλις ὑποπτεύομαι ὅτι ὀπολιανθάνει μέσα μου; Τὸ Ἐγὼ μου δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μιά μάζα ἀλλ' ἀπὸ ἀναρίθμητα ρευστὰ κομμάτια. Ποιὸ ἀπ' αὐτὰ θὰ διατηρηθεῖ καὶ θὰ διαρκέσει; Κανένα χωρισμένο ἀπὸ τὰ ὄλλα δὲν μὲ ἀντιπροσωπεύει. Ποιὸ ἀπ' αὐτὰ θὰ παραταθεῖ στὴν αἰωνιότητα; Δὲν εἶμαι κὰν σὲ θέση νὰ ξεδιαλέξω τὴν καλύτερη γιὰτὴν δὲν τὴν ξέρω. Μπορεῖ νὰ μὴν εἶταν καθόλου θριαμβευτικὴ· μπορεῖ καὶ ἐγὼ νὰ μὴν τὴ συνειδητοποίησα, νὰ ἔμεινε ἀκόμα καὶ σὲ μένα κρυφὴ.

* *

"Ω ! βέβαια ἀλλάζομε. Τὸ ἔργο ὁμως εἶναι ἀποτυπωμένο, συμπληρωμένο, περαιωμένο. Δὲν ἔχει ἀύθυπαρξία, δὲν ἔχει ἀξία ἀπόλυτη, ἀνεξάρτητη ἀπὸ κείνη ποὺ θὰ τοῦ προσδώσουν οἱ δέχτες; Δὲν ἔχομε στὴ διάθεσή μας γιὰ νὰ τὸ βαθμομετρήσουμε ἀντικειμενικά κριτήρια;

Νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ συμπέρασμα

στό ὁποῖο εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ καταλήξομε. Μερικοὶ πολὺ γενικοὶ κανόνες ἔχουν ἀναμφισβήτητα θεσπισθεῖ· ὁ ρυθμὸς, ἡ ἀρμονία, ἡ ἐνότητα, ἡ ἰσορροπία τῶν μερῶν μέσα στό ὄλο οἰκοδόμημα, ἡ συνθετικὴ ἱκανότητα τοῦ συγγραφέα, ἡ ἀποφυγὴ κάθε περιττοῦ φόρτου, ἡ ἐπιλογή τοῦ οὐσιαστικοῦ, καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ἀσήμαντου, τὸ ὕφος, εἶναι στοιχεῖα ποὺ παίζουν κύριον ρόλο στὴν ἐχτίμησιν ἑνὸς ἔργου τέχνης. Ἄλλοι κανόνες ἐχτός ποὺ δὲν εἶναι ἀρκετοὶ μόνοι γιὰ ν' ἀποκαλύψουν τὸ μυστικὸ ἑνὸς ἔργου τέχνης—ἂν εἴσαν ἀρκετοὶ θὰ μπορούσε ἕνα ἔργο τέχνης νὰ παραχθεῖ μὲ συνταγές, μὲ τὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ διδασκαλίας—εἶναι πάντα ἐπιδεχτικοὶ νὰ παραμερισθοῦν, ἢ ἀκριβέστερα νὰ ὑποταχθοῦν, νὰ χρησιμοποιηθοῦν μὲ πρῶτότυπο τρόπο ἀπὸ μιὰ μεγαλοφυΐα ἢ ὁποῖα θὰ ἐναποθέσει στὴν σύνθεσιν τὴν προσωπικὴ τῆς σφραγίδα.

Ὁ Σαίξπηρ ἀχρήστευσε ἔμπραχτα μὲ τὸ ἔργο του τὸν ἀριστοτέλειον κανόνα τῶν ἐνοτήτων· θέσπισε μιὰ δική του παράδοσιν. Εἴταν βέβαια δύσκολο νὰ ἔχει πολλοὺς συνεχιστὰς γιὰ ν' ἀποχτήσουν κατοίκους οἱ πλατιῆς ἐχτάσεις χρειάζεται ἡ φαντασία του, ἡ ἀνεξάντλητη πλαστικὴ καὶ ἐμψυχωτικὴ του δυναμικότητα, μὰ τὰ πλαίσια τὰ ἐξάρθρωσε. Πάλι ἐπανήρθε σ' ἕνα σχῆμα πολὺ λιτό καὶ σαφέστατα σχεδιασμένο ὁ Ίψεν. Ὁ Ντοστογιέβσκυ δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τὴν συμμετρίαν, μὲ τίς ἀρχιτεκτονικὰς φόρμες· εἶχε νὰ προβάλλει ἀπὸ τὰ ἀβυσσαλέα ἔγκατα τοῦ εἶναι τοῦ ἑναν κόσμον πάρα πολὺ κοχλαστικὸ καὶ πάρα πολὺ πολύμορφο ὥστε νὰ προφθάσει προσεχτικὰ νὰ τὸν σμιλέψει· κ' ἐν τούτοις τὸ ἔργο του εἶναι ἕνα ἀπὸ κείνα ποὺ ἔχουν τὸ περισσότερο ἐπιβληθεῖ καὶ θαμπώσει, ποὺ ἔχουν τὸ περισσότερο καταχτήσει τὴν κοινὴ συνείδησιν. Παράλληλα στό γαλλικὸ μυθιστόρημα ποὺ στὴν τυπικὴ του μορφή πάντα κάπως θυμίζει τοὺς κανονικὰ σχεδιασμένους καὶ διαρρυθμισμένους κήπους τῶν Βερσαλλιδῶν, ποὺ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ μιὰ ἐντοπισμένη σύγκρουσιν, δὲν ἀναπτύσσεται τὸ ἀγγλικὸ μυθιστόρημα ποὺ κυλᾷ στὴν ἀνετη κοίτη τοῦ πλατιοῦ ποταμοῦ, τοῦ ποταμοῦ ποὺ ὀλοένα προσλαμβάνει παραπόταμους τῶν ὁποίων τὰ νερά τὰ συγχωνεύει ὁμαλὰ μὲ τὰ δικά του; Δὲν ἔχουν καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ ἀλλοιώτικα μυθιστορήματα τοὺς θαυμαστάς τους καὶ ὑποστηρικτάς τους; Μποροῦμε μὲ ἀσφάλεια νὰ ἀπονεύμε πρωτεῖαν; Κι' ὁ ἴδιος ἀναγνώστης δὲν προτιμᾷ κάποτε τὸ ἕνα, κι' ἄλλοτε τὸ ἄλλο;

Κύριον συστατικὸ τοῦ ἔργου τέχνης εἶναι ἡ μαγεία. Αὐτὴ δὲν ἔχομε τὸν τρόπο νὰ τὴν προσδιορίσωμε μὲ βεβαιότητα, νὰ τὴν ἐξηγήσωμε μὲ ἀπαρίθμησιν τῶν ὑλικῶν ποὺ τὴν ἀποτελοῦν. Φυσικὰ γυρεύομε νὰ τὴν δικαιολογήσωμε, πρῶτα στὸν ἑαυτὸ μας καὶ ὕστερα στοὺς ἄλλους, νὰ τὴν ἀναλύ-

σωμε. Ποτὲ δὲν καταδεχόμεσθα νὰ ποῦμε γιὰ ἕνα ἔργο ἀπλᾶ «μ' ἀρέσει» ἢ «δὲν μ' ἀρέσει». Ὁ νοῦς πάντα παραλαμβάνει κ' ἐπεξεργάζεται, ὅτι ἀναπήδησε ἀπὸ τὸ συναίσθημα. Ἄλλ' ὅλα τὰ ἐπιχειρήματά μας ἀκολουθοῦν, δὲν προπορεύονται, εἶναι ἕνα οἰκοδόμημα ποῦ, εἴτε τὸ θέλομε εἴτε ὄχι, εἴτε τὸ παραδεχόμεσθα εἴτε ὄχι, στέκεται ἀπάνω στὸν ἀρχικὸ ἀκρογωνιαῖο λίθον τῆς ἔλξης ἢ τῆς ἀπώθησός μας. Δονηθήκαμε ἢ δὲν δονηθήκαμε. Ὅλες οἱ γνώμες μας καὶ οἱ λογικὲς ὑποστηρίξεις τοὺς ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ αὐτὸ γεγονός, ἀπὸ τὸ ἂν ἀρχικὰ συγκινηθήκαμε ἢ μείναμε ψυχροί. Κι' ἂν θελήσωμε ἐγκεφαλικά ν' ἀναγνωρίσωμε προσόντα παρ' ὄλο ὅτι ἄμεσα κι' αὐτόματα δὲν ἠλεχτρισθήκαμε, ἢ βασικὴ μας ἀπάθεια πάντα θὰ διαφανεῖ.

Πότε ξεφεύγει ὀλότελα ἡ πνοή, τὸ νόημα τοῦ ἔργου τέχνης; Ἄμα δοκιμάζουν δάσκαλοι, λογοτέχνες, φιλόλογοι μὲ νοσητροπία δασκάλου νὰ τὸ ὑποβάλουν στὸν ἔλεγχον τῶν δοσμένων κανόνων, ἄμα ἐπιχειροῦν δάσκαλοι νὰ τὸ μετρήσουν μὲ χάρακες καὶ καθορισμένα ζύγια. Δὲν ἔχομε τὴν δυνατότητα νὰ ποῦμε γιὰ ἕνα ἔργο τέχνης, ἂν δὲν θέλομε νὰ τὸ ἀποξηράνομε καὶ νὰ τὸ ἀπογυμνώσωμε, τίποτε ἄλλο παρά ποιῆς εἶναι οἱ διεγέρσεις ποὺ προκάλεσε μέσα μας. Διάφορες μέθοδοι, ἢ ψυχὰνάλυσις, ἢ θεωρία τοῦ περιβάλλοντος, ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός προβάλλονται γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ εἰσδύσωμε βαθύτερα στὴν οὐσία του. Ὅλες δὲν συλλαμβάνουν παρά ἕνα μόνο στοιχεῖον ἐνῶ τὸ ἔργο τέχνης εἶναι ἢ συνισταμένη πολλῶν, στὸ ἐπίκεντρο τῶν ὁποίων στέκει ἡ μυστικὴ δύναμις τῆς ἰδιοφυΐας. Μ' αὐτὴν ἐπικοινωνοῦμε μὲ τὴν διαίθησιν καὶ τὴν ἐνόρασιν.

Ἡ μαγεία ἐξασκεῖται ἢ δὲν ἐξασκεῖται ἀπάνω μας. Δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ἐκβιάσωμε. Ἐξαρτᾶται ὄχι ἀπὸ τὴν στιγμιαία μας διάθεσιν ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὴν ἰδιοσυκρασία μας, ἀπὸ τὴν εὐαισθησία μας σὲ ὀρισμένη ὥρα, ἀπὸ τὸ ἂν εἴμαστε ἢ δὲν εἴμαστε συντονισμένοι μὲ τὸ ἔργο, ἀπὸ τὸ ἂν θὰ αἰσθανθοῦμε τὸν παλμὸν του, ἀπὸ τὸ ἂν θὰ μᾶς μεταδοθεῖ, θὰ μᾶς συνεπάρει ἢ ὄχι ἡ πνοή του.

**

Ὁ συντονισμὸς καὶ ἡ ἀνταπόκρισις εἶναι ἡ μόνη ἐξήγησις ποὺ μπόρεσα νὰ δώσω στὸ καταπληχτικὸ—καταπληχτικὸ ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶναι συνηθέστατο—φαινόμενο τῶν παραγνωρίσεων, τῶν φάσεων τῆς ἀφάνειας καὶ τῆς ἀνάστασης, ἀπὸ τίς ὁποῖες περνᾷ διαδοχικὰ κάθε σχεδὸν καλλιτεχνικὸ ἔργο ἕως ὅτου καθιερωθεῖ, ἂν καθιερωθεῖ.

Σὲ κάθε κλάδον τῆς τέχνης ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ δημιουργὸς ποὺ φέρνει ἕνα νέον μήνυμα δὲν γίνεται ποτὲ ἀμέσως κατανοητὸς καὶ παραδεχτὸς. Κατηγορηματικὰς ἀρ-

νήσεις, εἰρωνεῖες, χλευασμοί, εἶναι στὴν ἀρχὴ σχεδὸν πάντα ὁ κλῆρος του.

Ὁ Μπερλιόζ πέθανε ἄσημος, ἡ Κάρμεν, τῆς ὁποίας οἱ μελωδίες φαίνονται σήμερα εὐκολότατες καὶ γοητευτικότες, στὴν πρώτη τῆς ἐχτέλεση σφυρίχθηκε, ὁ Βάγνερ θὰ εἶχε περιμένει ἴσως καὶ δεκαετίες νὰ παρασταθοῦν τὰ ἔργα του ἂν ἓνας παράφρονος ποὺ κατεῖχε τὴν ἐξουσία καὶ εἶχε ἔτσι ὅλα τὰ μέσα στὴν διάθεσή του δὲν εἶχε ἐνθουσιασθεῖ μ' αὐτὰ καὶ δὲν τὰ εἶχε αὐτόβουλα ἀνεβάσει γιὰ τὸ κέφι του.

Ποιά πρωτοθώρητη εἰκόνα τῆς Πλάσης ποὺ παρουσίασε ἓνας ζωγράφος δὲν κατηγορήθηκε ὅτι παραμορφώνει τὴ Φύση; Καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμα ποὺ παραδέχονται ὅτι ὁ καλλιτέχνης δὲν ἀντιγράφει τὰ πρότυπά του ἀλλὰ τὰ δραματίζεται μὲ τὸν δικό του τρόπο καὶ τὰ ἀναπλάθει ἀποφάνθηκαν ὅτι ἡ ἀναδημιουργικὴ ἐλευθερία σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ὑπερβαίνει κάθε δυνατό ὄριο ἀνοχῆς, διαστρέβλωνει τὸ ἀντικείμενο. Ἀργότερα τὰ μάτια συνηθίζουν ὄχι μόνο στοὺς πίνακες ἀλλὰ καὶ νὰ βλέπουν τὸν γύρω κόσμο ὅπως τὸν πρωτοπαρουσίασε ἓνας καλλιτέχνης.

Ὁ Ρονσάρ ἀνακηρύχθηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του «βασιλεὺς τῶν ποιητῶν». Ὁ ἴδιος φυσικὰ πρόθυμα πίστεψε τὶς ἐπικυρώσεις τῆς ἐνδόμυχῆς του ἐπιθυμίας κι' αὐτοπεποίθησης. Πέθανε μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶταν ἐξαιρετικὸς καὶ κορυφαῖος, ὀριστικά, ἐγκαταστημένος στὴ δόξα. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ λίγο καιρὸ ὁ Μαλέρμπ εἰρωνεύθηκε, χωρίς μάλιστα καθόλου ν' ἀπαλύνει τὴ σάτυρά του, τὸ νεκρὸ Θεὸ τὸν ὁποῖο ὁ Ρενιέ μάταια ζητοῦσε νὰ διατηρήσει στὸ ναό. Ὁ Μπουαλώ συμφώνησε μὲ τὸ Μαλέρμπ. Δήλωσε μὲ ἡρεμία, χωρίς δισταγμοὺς κι' ἀμφιβολίες, ὅτι τὸ ἔργο ποὺ ἄλλοτε ἐκθειάσθηκε εἶναι σχολαστικὸ καὶ γελοῖο. Ὁ Μπουαλώ δὲν εἶταν ποιητής; Ἔστω. Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ ἀμφισβητήσουμε ὅτι εἶταν ἓνας ἐπαρκῆς ἀναγνώστης, πολὺ καλλιεργημένος, ὅτι ἂν ὑπῆρχαν ἀντικειμενικά κριτήρια γιὰ τὴν ἐχτίμηση ἑνὸς ἔργου τέχνης θὰ τὰ εἶχε στὴν διάθεσή του. Ἄλλωστε κι' ὁ Λαφονταίν, ποὺ κι' ἂν ἀκόμα μᾶς

φαίνεται πολὺ λογικὸς καὶ ρασιοναλιστῆς δὲν εἶναι δυνατό καὶ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶταν ξένος στὴ ποίηση, ἐξέφρασε γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ρονσάρ τὶς ἴδιες βασικὲς ἐπιφυλάξεις κι' ἀντιρρήσεις ὅπως κι' ὁ Μαλέρμπ κι' ὁ Μπουαλώ. Κι' ὁλόκληρος ὁ 17 αἰώνας θεώρησε ὅτι ὁ Ρονσάρ δὲν εἶναι ἄξιος προσοχῆς, τὸν κατέρριψε. Κανέννας, οὔτε ὁ Κορνήλιος, οὔτε ὁ Ρακίνας, οὔτε ὁ Μποσουέ, οὔτε ὁ Λὰ Μπρυγιέρ, οὔτε ὁ Φενελόν, δὲν διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν ὑποτίμηση αὐτῆ. Ὅλοι, οἱ πρὸ ξεχωριστοί, οἱ πρὸ πληροφορημένοι, οἱ πρὸ προοδευτικοὶ λογοτέχνες ἀτένισαν τὸ ἔργο τοῦ Ρονσάρ μόνο μὲ κοροϊδευτικὸ χαμόγελο. Ἡ ὑπόθεση εἶχε τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στὶς δικασμένες μὲ καταδικαστικὴ ἀπόφαση. Κανέννας δὲν αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη νὰ τὴν ἀνασύρει ἀπὸ τὰ ταξινομημένα ἀρχεῖα. Κ' ἐξαφνα ὕστερα ἀπὸ δυὸ αἰῶνες οἱ ρομαντικοὶ διακηρύχουν ὅτι ὁ XVIIος αἰώνας εἶταν ἀντιποιοητικὸς, εἶχε στὴν ὑπόθεση τῆς ποίησης μεσάνυχτα, κι' ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Ρονσάρ εἶναι θαυμαστό. Τὸ λυρικό συναίσθημα τῆς φύσης ἔχει ξυπνήσει. Τὸ κοινὸ πιστεύει κι' ἀκολουθεῖ τὸν Σαίנט-Μπέβ. Ὁ Ρονσάρ ἀναστημένος ἀπὸ τοὺς ρομαντικοὺς ξαναγίνεται θεός.

Συχνὰ ὅμως παρατηρεῖται καὶ ἡ ἀντιθετὴ φορὰ.

Ὁ Βερανζέ, ὁ Συλλὸ-Πρυντόμ σήμερα ἔχουν ἀπωθηθεῖ στὸ περιθώριο· κανέννας δὲν παραδέχεται ὅτι μποροῦν νὰ σταθοῦν σὲ ἄλλο ἀπὸ ἓνα ἀρκετὰ χαμηλὸ σκαλί στὴν πυραμίδα τῶν ἀξιῶν. Κανέννας δὲν συγκινεῖται, δὲν δονίζεται ἀπὸ τὴ φωνὴ τους. Κ' ἐν τούτοις σὲ μιὰ ἐποχῆ, τὴ δική τους, ἐνθουσίασαν, συγκέντρωσαν γύρω τους τὸ θαυμασμό, χαρακτηρίσθηκαν μεγαλοφυεῖς· κι' ἀνακαινισταί, κ' ἔκαναν κι' ἀφθονὰ μάτια νὰ δακρῦσουν. Δὲν τοὺς περιβάλανε μὲ αἴγλη μόνον οἱ ἀνίδεοι, οἱ κοινοὶ ἀναγνώστες. Ποιηταί, κριτικοί, πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ὅλοι ἀτένιζαν τὸ ἔργο τους θαυμάσιοι. Ὁ Παλαμᾶς σὲ σειρά ἐξυμνητικῶν ἀρθρῶν του γνώριζε στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὴν ἐξαιρετικὴ ποιητικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ Συλλὸ-Πρυντόμ.

(Ἄκολουθεῖ)

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

